

МІНІСТРЕСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
Хмельницький національний університет

НАУКОВА РОБОТА НА II ТУР ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО»

«ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ»

Виконала: студентка групи ПРАВО-17-1

Малахівська Іванна Вячеславівна

Науковий керівник: доцент кафедри права

Кравчук Степан Йосипович

2018

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ (шифр «кримінальність неповнолітність»)

Анотація

Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру інтенсивно впливають на формування молодого покоління. Особливого значення набула проблема алкоголізму та наркоманії серед неповнолітніх. Тому дослідження проблеми відповідальності неповнолітніх за вчинені правопорушення є досить актуальною. Об'єктом дослідження є кримінальна відповідальність як інститут кримінального права в Україні, а його предметом є поняття, правова природа та загальні засади кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні як особливий вид відповідальності.

Дослідження має на меті комплексне вирішення питань кримінальної відповідальності неповнолітнього, як суб'єкта злочину, що стосуються особливостей їх покарання з урахуванням національного досвіду, судової практики, досвіду інших держав, а також міжнародних стандартів в галузі охорони прав неповнолітніх, узагальнення і розвинення уявлень про зазначену проблему в аспекті трансформаційних змін сучасного соціального простору. Поставлена мета досягалась вирішенням завдань дослідження особистості неповнолітнього, визначенням особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, а також підстав звільнення їх від кримінальної відповідальності та покарання.

В роботі використовуються метод системного аналізу правових норм, а також історико-правовий та порівняльно-правовий методи.

Структура наукової роботи складається із вступу, двох розділів, що включають чотирьох підрозділів, висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 28 аркушів.

Ключові слова: неповнолітній, кримінальна відповідальність, суспільно небезпечні діяння, покарання, охорона прав неповнолітніх.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. НЕПОВНОЛІТНІЙ, ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ	5
1.1. Правова характеристика особистості неповнолітнього.....	5
1.2. Проблемні аспекти злочинності неповнолітніх.....	8
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	13
2.1. Поняття та загальні засади кримінальної відповідальності неповнолітніх.....	13
2.2. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності.....	16
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Проблема визнання неповнолітнього суб'єктом кримінально-правових відносин досліджується не тільки юристами, але і педагогами, психологами, психіатрами, філософами та іншими фахівцями. Особливо це стосується необхідності врахування досягнень психологічної та психіатричної наук, педагогіки у законодавчій та правозастосовчій діяльності, бо юристи не володіють необхідними спеціальними знаннями, які, між тим, мають важливе значення у вирішенні питання про осудність, обмежену осудність, вікову незрілість деяких неповнолітніх, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, передбачене Кримінальним Кодексом України.

Значний внесок на сьогодні у вирішення проблем кримінальної відповідальності неповнолітніх суб'єктів злочину зробили в своїх працях такі вчені як В.М. Бурдін, В.І. Мороз, С.В. Бородін, Н.А. Носкова, ЗА. Астеміров, Г.С. Гаверов, Н.І. Гуковська, А.І. Долгова, І.О. Кобзар, Л.М. Кривоченко, Г.М. Міньковський, Е.Б. Мельнікова, В.Ф. Мороз, В.С. Орлов та ін.

Конституції України, КК України, КПК України та іншого законодавство України. Аналізуються також постанови Пленуму Верховного Суду України, що містять роз'яснення з приводу розглянутих проблем. В роботі наводяться порівняння КК України з кримінальним законодавством зарубіжних держав.

Дослідження має на меті комплексне вирішення питань кримінальної відповідальності неповнолітнього, як суб'єкта злочину, що стосуються особливостей їх покарання з урахуванням національного досвіду, судової практики, досвіду інших держав, а також міжнародних стандартів в галузі охорони прав неповнолітніх, узагальнення і розвинення уявлень про зазначену проблему в аспекті трансформаційних змін сучасного соціального простору.

Теоретичне значення роботи полягає в науковій новизні одержаних

результатів і полягає в тому, що вперше в Україні після прийняття чинного КК України проведено комплексне наукове дослідження правової природи примусових заходів виховного характеру і проблем застосування примусових заходів виховного характеру у зв'язку із звільненням неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання з урахуванням вітчизняного й іноземного досвіду. Тому наукова новизна визначається сучасною постановкою проблеми. Водночас проаналізована відповідність положень чинного КК України міжнародним стандартам у сфері охорони прав неповнолітніх.

У дослідженні обґрунтовується низка нових концептуальних у науковому плані та важливих для практики понять, положень і висновків, отриманих особисто, що дозволяє винести наступні конкретизовані положення:

- проаналізовано розвиток нового законодавства про кримінальну відповідальність і правові основи застосування примусових заходів виховного характеру у зв'язку із звільненням від відповідальності та покарання неповнолітніх, що свідчить про необхідність подальшого розвитку таких основних концептуальних положень у кримінальному законодавстві, як: урахування вікових особливостей й особистості неповнолітніх; позначення специфічного підходу з виділенням норм по застосуванню примусових заходів виховного характеру як заходів кримінально-правового примусу і соціального захисту суспільства від протиправного посягання підлітків; диференціація видів примусових заходів виховного характеру в залежності від віку неповнолітнього та тяжкості вчиненого суспільно небезпечного діяння;

- визначено авторське розуміння примусових заходів виховного характеру та особливості їх застосування як заходів кримінально-правового примусу, що виступають у ряді випадків як самостійна форма реалізації кримінальної відповідальності неповнолітніх або як захід соціального захисту суспільства від протиправних посягань малолітніх;

- аргументовано необхідність виділення в окрему норму КК України положень щодо застосування примусових заходів виховного характеру як форми соціального захисту суспільства від протиправного посягання щодо осіб, які не досягли віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, і які вчинили суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України;

- в науці кримінального права України розроблено пропозиції щодо необхідності нової систематизації норм КК України, яка передбачає застосування особливого виду заходів кримінально-правового примусу – примусових заходів виховного характеру у зв'язку із звільненням неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання;

- обґрунтовується пропозиція про внесення змін до кримінально-процесуального законодавства щодо застосування ст. 105 КК України на підставі обвинувального вироку суду;

- сформульовані пропозиції щодо необхідності подальшої диференціації видів примусових заходів виховного характеру, застосовуваних до неповнолітніх;

- обґрунтовано положення про необхідність створення гнучкої системи заходів реагування на поведінку неповнолітнього, що ухиляється від застосованих до нього примусових заходів виховного характеру.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у проведеному дослідженні, можуть бути використані для подальшого удосконалення кримінального законодавства щодо особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх, сприяти вдосконаленню судової практики в цій категорії справ.

Структура наукової роботи складається із вступу, двох розділів, що включають чотирьох підрозділів, висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг наукової роботи 28 аркушів.

РОЗДІЛ 1 НЕПОВНОЛІТНІЙ, ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

1.1. Правова характеристика особистості неповнолітнього

В силу характеру злочинності неповнолітніх на перше місце при вивченні даного явища висувається проблема особистості злочинця. Успіх (профілактичної діяльності органів внутрішніх справ багато в чому залежить від того наскільки всебічно і глибоко вивчена особистість неповнолітнього злочинця. Можна було б уникнути багатьох помилок, якби практичні органи в центр своєї уваги і професійних зусиль завжди ставили особистість, а не тільки умови її життя або інші впливи на неї. Так, наприклад, С. Познишев зазначає, що вивчення особи злочинця становить не тільки значний теоретичний інтерес, а й має величезне практичне значення, оскільки злочин завжди має два корені: один – в особі злочинця, а інший складається із зовнішніх для цієї особи факторів, що своїм впливом штовхнули її на злочинний шлях [29, с.75-76].

Процес формування особи з самого початку є соціальним. Окрім цього, сьогодні, поряд з акселерацією відбувається і прискорений процес соціального зростання. Це зумовлюється великим обсягом різного роду інформації та вільним доступом до неї, тому сучасні діти дуже рано усвідомлюють себе повноправними членами суспільства, прагнучи бути суб'єктом тих чи інших суспільних відносин. Соціалізація, яка відбувається стихійно, призводить переважно до негативних наслідків. В результаті чого дитина може засвоїти зовсім інші цінності, ніж ті, що є загальноприйнятими, а за таких умов, у випадку вчинення суспільно-небезпечного діяння, не можна говорити про свідомо керовану поведінку в ситуації вибору [27, с. 93]. Скок О. зазначав, що суспільство втрачає право притягувати особу в такому випадку до відповідальності, оскільки воно також не виконало своїх обов'язків стосовно неї [27, с. 94]. Та й справді, відповідальність суспільства за формування своїх членів впливає із самого поняття соціалізації, оскільки під нею розуміється формування особи, в першу чергу, під впливом

суспільства.

Саме неповнолітні в силу свого розвитку, наче губка, здатні вбирати в себе усе, що відбувається навколо них, без жодного аналізу, і водночас вони нездатні повною мірою до правильної вибіркової поведінки.

Сьогодні спостерігається відсутність чітких соціальних орієнтирів в суспільному житті, наполеглива, інколи навіть агресивна реклама злочинного способу життя в засобах масової інформації [11, с. 347], недостатнє акцентування на соціально-виховних програмах в процесі навчання молоді, активна діяльність професійних злочинців по залученню нових членів до спільноти носіїв кримінальної субкультури ці, та багато інших факторів вкрай негативно впливають на здоровий розвиток особи неповнолітнього, який в силу певних психофізіологічних особливостей організму часто виявляється нездатним критично оцінити власні вчинки і поведінку оточуючих [11, с. 349]. На неповнолітнього постійно здійснюється вплив різного роду природних та спеціально створених інститутів, функціонування яких спрямовано на розвиток індивіда, насамперед шляхом виховання, освіти, тощо [21, с. 28]. Для того, щоб певною мірою контролювати, а також впливати на процес формування особи, необхідно чітко уявляти основні

Правильне сімейне виховання – важлива умова правильного засвоєння дитиною суспільних цінностей, бо сім'я – це той мікроколектив, у якому дитина набуває першого досвіду людських контактів, де, спостерігаючи за оточенням, засвоює норми і правила поведінки, і, через брак життєвого досвіду робить висновок – все, що відбувається у сім'ї, повторюється у суспільстві в цілому, сприймаючи сім'ю за модель усього суспільства. Вплив сім'ї на дитину настільки специфічний, що йому неможливо знайти еквівалент [21, с. 14]. За висловом австрійського психолога Альфреда Адлера, саме батько є для дітей джерелом знань про світ, працю, техніку, він сприяє формуванню соціально корисних цілей та ідеалів, професійної орієнтації. Мати ж створює неповторну емоційну канву життя маленької людини від самого її народження [22, с. 45]. Саме від якості сімейного

виховання залежить те, якою дитина виросте. Часто його недоліки відіграють визначальну роль у формуванні протиправної поведінки. Так, згідно з дослідженнями В.І. Мироненка, безпосередній негативний вплив на підлітка здійснювався обома батьками – в 34,7 % досліджуваних сімей, у 51 % – тільки батьком, 9,2% – тільки матір'ю, решта - іншими членами родини (в 71,4 % матеріалів кримінальних справ ці відомості були відсутні). Наявність у 54,4% сімей батьків, які зловживають спиртними напоями, в 18,2 % – раніше судимих, які принесли в сім'ю звички і погляди кримінальної субкультури, підсилює криміногенний вплив на мікроклімат, що оточує неповнолітніх [35]. За даними психологічних досліджень особистості злочинців, будучи вже дорослою, людина часто відтворює в своїй поведінці те, що запам'яталося в її психіці в період дитинства [11, с. 350]. Із сімей, у яких побуває атмосфера взаємної грубості, агресивне ставлення один до одного та до оточення, злочинці виходять у 10 разів частіше, ніж із сімей з нормальними взаєминами; майже кожен другий неповнолітній, що скоїв правопорушення, або якого педагоги вважають важким, виховувався саме в умовах сімейного неблагополуччя, обумовленого дефектами моральної позиції батьків [11, с. 236].

Тому суб'єктам, які займаються вихованням дітей, необхідно займатися правовим вихованням неповнолітніх, насамперед тих, хто вже має відхилення у мотиваційній поведінці [15, с. 136]. Педагог повинен розуміти, що у дитини формується "почуття дорослості", тому вчителю необхідно перейти на сторону підлітка, спробувати знайти спільну мову, а, може, й стати йому другом, чого, як правило, не відбувається [17, с. 49].

На мотивацію вчинків неповнолітніх значно впливають їхні вікові особливості: недостатній життєвий досвід; схильність до наслідування; вплив на них оточуючих, особливо дорослих осіб; бажання показати себе самостійним і намагання звільнитися від контролю та опіки з боку батьків, вихователів; специфічне трактування таких понять, як сміливість, чесність, дружба; неправильна оцінка конкретних життєвих ситуацій; недостатній

розвиток, а інколи і повна відсутність критичного ставлення до своїх вчинків, вчинків інших. Ці особливості підлітків потрібно враховувати слідчим і суддям, на яких покладено обов'язок здійснювати провадження справ про злочини неповнолітніх .

За даними Генеральної прокуратури України за останні роки рівень дитячої злочинності в Україні зріс на 57%. Упродовж першого кварталу 2017 року рівень злочинності серед неповнолітніх зріс на 57,1%, найбільше в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській областях. Більше половини з 1,2 тисячі вчинених злочинів – тяжкі та особливо тяжкі. Близько 400 підлітків вчинили злочини повторно. Перевірка органів прокуратури щодо додержання законодавства про попередження злочинності серед неповнолітніх засвідчила, що органи внутрішніх справ не вживають вичерпних заходів щодо виявлення, запобігання та припинення кримінальних і адміністративних правопорушень у підлітковому середовищі, забезпечення громадського порядку.

Підсумовуючи вищесказане, ми дійшли висновку, що сьогодні роль сім'ї як соціального інституту знижується, зменшується її вплив на процеси виховання і соціалізації підростаючого покоління. Прикро, але вона, як компонент безпосереднього оточення неповнолітніх, який особливо впливає на них, через який вони пізнають світ і суспільні відносини, не завжди виконує покладену на неї функцію виховання дітей. Причиною чого є зайнятість або байдужість батьків. Навчальні заклади обмежуються лише наданням освітніх послуг, а групи, в які об'єднуються неповнолітні, мають, здебільшого, асоціальне спрямування, що в кінцевому результаті спонукає неповнолітнього стати на злочинний шлях.

1.2. Проблемні аспекти злочинності неповнолітніх

Проаналізувавши норми інших галузей права, ми дійшли висновку, що поняття "неповноліття" включає в себе осіб вікової категорії від 14 до 18

років. Саме особи цієї вікової категорії підпадають під характеристику нашого питання.

Одним із факторів негативного впливу, що створює проблеми злочинності неповнолітніх виступають засоби масової інформації (далі ЗМІ) [8, с. 100]. Актуальність цього впливу полягає у швидкому процесі розвитку інформаційних технологій та поширенні інформації ЗМІ з елементами насильства і жорстокості, що найбільш впливово охоплюється дитячою психікою.

Як зазначає О.В. Бугера, злочини, вчинені неповнолітніми часто вирізняється особливою жорстокістю та цинізмом, і в деяких випадках є копіюванням вчинків телегероїв бойовиків або інших персонажів, що поширюються ЗМІ [8, с. 102].

Значною проблемою серед вчинення злочинів неповнолітніми - є проблема правової інформованості та правової свідомості серед неповнолітніх. Багато моральних цінностей, що зробили значний вплив на формування правової свідомості декількох поколінь людей, сьогодні піддаються переосмисленню та переоцінці. Складна соціально-політична і економічна ситуація кінця ХХ століття породила могутні соціальні і соціально-психологічні чинники дестабілізації правової свідомості, внаслідок чого в найбільшій небезпеці опинилися діти підліткового та юнацького віку. Саме тому сьогодні особливу увагу держава має приділяти правовому вихованню неповнолітніх у школі [9, с. 29].

Обов'язок держави відносно рівня інформації для кожного впливає із цілої низки міжнародно-правових актів, як Загальна декларація прав людини (ст.29), Конвенції про права дитини (ст. 28) . З огляду на це, на нашу думку, буде доцільно закріпити на законодавчому рівні можливість спростувати презумпцію знання законів. Крім того, таке положення у випадках, коли брак правової інформації стався з вини держави, буде своєрідною санкцією за порушення нею своїх обов'язків у сфері забезпечення правовою інформацією.

На сьогодні значну частину проблеми вчинення злочинів

неповнолітніми займає втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність дорослими. У запобіганні злочинності серед неповнолітніх важливе значення має своєчасне встановлення та притягнення до відповідальності дорослих осіб, які втягують підлітків у злочинну діяльність [28, с. 100]. Так, лише в Хмельницькій області в результаті вжитих заходів щодо виявлення та ізоляції дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у скоєння злочинів було порушено 76 кримінальних справ, з яких 69 – за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, 5 – за втягнення у пияцтво, 1 – за втягнення у жебрацтво. За порушення прав дітей, жорстоке з ними поводження та скоєння насильства відносно них порушено 26 кримінальних справ. Під час проведення цільових рейдів та відпрацювань виявлено та поставлено на облік 370 дорослих осіб, які мають негативний вплив на підлітків (2017 р. – 565). Загалом, на обліку перебуває 532 дорослих особи (2017 р. – 7310) [30]. Проблемним є те, що сьогодні втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність виявляється в діях дорослої особи, пов'язаних із безпосереднім психічним чи фізичним впливом на неповнолітнього і вчинених з метою викликати в нього прагнення взяти участь в одному чи кількох злочинах.

Сьогодні з впевненістю можна сказати, що проблеми злочинності неповнолітніх продиктовані реаліями дорослого життя. Несформована особистість підлітка зарано знайомиться з жорстокими умовами життя, а подекуди і виживання, дорослих. Існуючі проблеми в суспільстві, пов'язані з економічними кризами, корупцією, безробіттям відбиваються на моральних устоях дорослого, під впливом якого виховуються і формується неповнолітній. Тому проблеми злочинності неповнолітніх криються не лише в них самих, чи їхньому вихованні, але й в суспільстві, державі, яка занедбала, піддала неповнолітнього самовихованню на яке він приречений через створені умови існування.

Висновки до розділу

1. Саме вік, як ніяка інша ознака суб'єкта злочину є найбільш динамічним і мінливим. Підхід до визначення початкового віку кримінальної

відповідальності по-різному визначався в різні історичні епохи і в різних країнах. Це підтвердилося в ході дослідження нами законодавства України у різні періоди розвитку країни, проаналізувавши яке, ми з'ясували, що початковий вік кримінальної відповідальності суб'єкта злочину коливався від 7 до 23 років.

Сьогодні найбільш проблематичним як в науці кримінального права, так і в психології, педагогії, медицині є питання про встановлення нижнього вікового порога кримінальної відповідальності. Науковці висловлюють різні положення з цього приводу: одні пропонують знизити вік притягнення особи до кримінальної відповідальності, - інші виступають за його підвищення. Окремі вчені висловлюють думки з приводу підвищення віку кримінальної відповідальності лише за деякі злочини. На нашу думку, враховуючи політичні, економічні, соціальні та біологічні чинники, КК України на сьогодні закріпив найбільш оптимальний вік з якого може наставати кримінальна відповідальність, – 16 років, а за окремий перелік злочинів з 14 років. Проте, з метою врахування індивідуальності кожного суб'єкта, який вчинив злочин, ми пропонуємо періодизувати розвиток особи на вікові періоди, який має враховуватися при характеристиці особистості неповнолітнього в кожному окремому випадку.

2. Процес формування особи з самого початку є соціальним. Сьогодні, на нашу думку, рівень таких основних інститутів соціалізації, як сім'я, школа, які впливають на процес формування особи, значно знизився. Пов'язано це, в першу чергу, з політичною, економічною і соціальною нестабільністю в державі. В результаті чого, криміногенна ситуація в юнацькому і дитячому середовищі на сьогодні залишає бажати кращого. Про що свідчать статистичні дані МВС України.

3. Сьогодні до факторів негативного впливу, що створюють проблеми злочинності неповнолітніх, в першу чергу, на нашу думку, необхідно віднести ЗМІ. Негативність цього явища ми вбачаємо перш за все в комерційності телебачення, непродуманій політиці в сфері ЗМІ, що

призводить до нівелювання моральних і психологічних засад особистості неповнолітнього.

4. Проблему становить правова інформованість серед неповнолітніх. Неповнолітні починають вивчати шкільний курс правознавства з 15 - 16 років. В той час, як кримінальна відповідальність, за законодавством, настає з 16-ти років, а за окремі злочини з 14-ти. На нашу думку, в цьому випадку наявний факт недостатнього ознайомлення неповнолітнього з такими важливими поняттями, як "відповідальність", "покарання", "злочин", "держава". Тому, пропонуємо перенести вивчення шкільного курсу правознавства у молодші класи, як це на сьогодні роблять розвинені зарубіжні держави.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Поняття та загальні засади кримінальної відповідальності неповнолітніх

Кримінальна відповідальність – це вимушене зізнання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладається на винного спеціальними органами держави [12, с. 57].

Засади кримінальної відповідальності неповнолітніх такі ж, які діють стосовно дорослих осіб, але:

- встановлюють більш широкі, ніж щодо дорослих, умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, із застосуванням примусових заходів виховного характеру [30];
- містять певні обмеження щодо суворості застосовуваних заходів кримінально-правового характеру, насамперед, видів і розмірів покарань;
- передбачають пом'якшені вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання;
- регламентують більш м'які вимоги щодо погашення і зняття судимості.

Встановлюючи ці особливості, законодавець, на нашу думку, виходить з психологічної характеристики осіб цього віку: неусталеності психічних процесів, відсутності достатнього життєвого досвіду, знань, навичок соціальної поведінки. Така психофізична незавершеність процесу формування особи призводить до нездатності повною мірою (на рівні психофізичного розвитку дорослої особи) усвідомлювати фактичні ознаки і суспільну небезпечність такого складного соціального явища, як злочин, адекватно оцінювати свої вчинки.

Виходячи з цього законодавець передбачає як загальну норму, що

вчинення злочину неповнолітнім є обставиною, що пом'якшує покарання (п.3 ч.1 ст. 66) [1]. Ця норма відображає усталену гуманістичну тенденцію до пом'якшення відповідальності неповнолітніх порівняно з відповідальністю осіб, які вчинили злочин у повнолітньому віці. Досить чітко відображення ця тенденція отримала в Законі України "Про органи і служби у справах дітей і спеціальні установи для дітей", де вказано на необхідність використання "переважно методів виховання і переконання, що передбачають застосування примусових заходів лише після того, коли вичерпані усі інші заходи впливу на поведінку неповнолітнього" як на один з основних принципів діяльності органів і служб у справах дітей [12, с. 58]. Чинне кримінальне законодавство, враховуючи вікові особливості неповнолітніх, встановлює особливі правила, що обмежують і пом'якшують застосування до них кримінальної відповідальності.

Однією з форм реалізації кримінальної відповідальності є засудження винного, виражене в обвинувальному вирокі суду, не пов'язане з призначенням йому кримінального покарання. Так, відповідно до ч. 1 ст. 97 КК неповнолітній, який вперше вчинив злочин невеликої або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнений від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. Неповнолітній може бути звільнений від кримінальної відповідальності на підставі загальних норм, передбачених КК України, а також на підставі акта амністії чи помилування. Застосування більшості норм КК України про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх не відзначається якимись особливостями [1]

Наступною формою реалізації кримінальної відповідальності є засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбування якого вона звільняється. Відповідно до ч. 1 ст. 104 КК, якщо суд при призначенні покарання, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти

рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Та, слід зазначити, що дана форма кримінальної відповідальності реалізується лише щодо неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. Окрім того, законодавець, враховуючи особу неповнолітнього злочинця, значно розширив дану форму реалізації кримінальної відповідальності та передбачив щодо неповнолітнього ще один вид звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Так, ч. 1 ст. 105 КК передбачає, що неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання.

Найбільш типовою формою реалізації кримінальної відповідальності є відбування призначеного винному судом покарання (наприклад, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк) [27, с. 93]. Однак, специфіка цієї форми реалізації кримінальної відповідальності полягає в тому, що до неповнолітніх, визнаних судом винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані лише основні види покарань, окремо передбачені ст. 98 КК України.

Виходячи з положень ст. 98 КК України, до неповнолітніх не можуть застосовуватися конфіскація майна, обмеження волі, довічне позбавлення волі. Не можуть бути призначені неповнолітнім і такі специфічні покарання як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, службові обмеження для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні.

Відповідно до ч. 1 ст. 102 КК України, покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене неповнолітнім на строк більше десяти років, а в окремих випадках – більше п'ятнадцяти років (п. 5 ч. 3 ст. 102 КК України).

Неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі у спеціальних виховних установах. Умовно-дострокове звільнення від покарання до неповнолітніх застосовується на більш пільгових умовах у

порівняні із дорослими. При призначенні судом покарання, неповноліття підсудного завжди повинно розглядатися як обставина, що пом'якшує покарання (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України). До неповнолітніх частіше, ніж до дорослих призначається більш м'яке покарання, ніж те, що передбачене законом, а також застосовується звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок про те, що необхідність виокремлення спеціальних норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх обумовлена принципами справедливості, гуманізму, економії кримінальної репресії. Особливості психології неповнолітніх, зокрема їх схильність до сприйняття стороннього впливу, з одного боку, спонукають максимально обмежувати їх спілкування з повнолітніми злочинцями, які розміщуються в окремих установах з відбування покарання, а з другого боку, - дає змогу обмежитися щодо таких осіб порівняно більш м'якими заходами, достатніми для забезпечення їх виправлення і перевиховання.

Суспільство не має права висувати до неповнолітніх такі самі суворі вимоги, як до своїх дорослих членів, тому часто до неповнолітніх достатнім є міри виховно-педагогічного, а не карального характеру [30, с. 348].

2.2. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності

Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави в передбачених законом випадках від засудження й покарання особи, діяння якої містить склад злочину. Так, не завжди до особи, яка вчинила злочин є об'єктивно необхідним застосування відповідних примусових заходів, як реагування держави на вчинене. В певних випадках особа може звільнитися від кримінальної відповідальності, оскільки її застосування, навіть у легшій формі, буде невиправдано суворим і непотрібним засобом впливу [9, с. 174].

Особливим видом звільнення від кримінальної відповідальності, який застосовується тільки до неповнолітніх, є звільнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Цей вид звільнення передбачав і КК 1960 р. Сьогодні, з певними доповненнями, містить його і КК 2001 р. Так, згідно ч. 1 ст.97 КК України неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України [9, с. 178].

Крім того, чинний КК України передбачає, що примусові заходи виховного характеру застосовуються також у разі звільнення неповнолітнього від покарання, тобто їх застосування у цьому випадку визнається формою кримінальної відповідальності неповнолітніх, і призначаються вони обвинувальним вироком суду. Як не дивно, але в цьому випадку неповнолітні опиняються в кращому становищі, ніж у випадку застосування примусових заходів виховного характеру при звільненні від кримінальної відповідальності. Тому, на нашу думку, треба погодитися, що при звільненні від кримінальної відповідальності до неповнолітнього мають застосовуватися якісно інші заходи впливу, ніж в тому випадку, коли він притягується до неї. В даному випадку слушно зазначає В.О Навроцький: "Застосування примусових заходів виховного характеру до такої особи не пов'язане з її звільненням, оскільки вона, не будучи суб'єктом злочину, не підлягає такій відповідальності. Кримінальна відповідальність у випадках, визначених ч.2 ст. 97 КК України, виключається в принципі, а там, де вона не може настати, не може йтися і про звільнення від неї" [23, с. 97].

Ми вважаємо, що у випадку звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на перше місце необхідно поставити вимогу про проведення з неповнолітнім виховної роботи та забезпечити контроль за його поведінкою, встановлення реального контролю, усунення шкідливих

умов життя, забезпечення соціальної, а також і соціально-психологічної корекції має бути покладено в основу роботи з такими неповнолітніми.

В ч.3 ст.97 КК України передбачено особливі положення: у випадку ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього цих заходів, вони скасовуються, і він притягується до кримінальної відповідальності. При звільненні від кримінальної відповідальності неповнолітньому виявляють особливу довіру, тому йому вправі пред'являти і підвищені вимоги до поведінки. Якщо ж неповнолітній вчинив злочин, це означає, що він не усвідомлює цю довіру, тому він має відчувати негативні наслідки притягнення до кримінальної відповідальності. Неповнолітнього не слід автоматично звільняти від кримінальної відповідальності одразу після закінчення іспитового строку. Було б більш правильним, коли б суд у кожному випадку після закінчення цього строку вирішував питання, чи треба звільняти неповнолітнього від кримінальної відповідальності, чи визнавати його, на основі даних, поданих органами, що здійснювали за ним контроль, таким, що не виправився. Отже, неповнолітній буде протягом усього іспитового строку пам'ятати про загрозу притягнення його до кримінальної відповідальності, що стимулюватиме законослухняну поведінку неповнолітнього.

У ч.2 ст. 105 КК України примусові заходи вказані в певному порядку - в міру посилення їх суворості, їх перелік є вичерпним [12, с. 61]. КК України лише перераховує вказані примусові заходи виховного характеру, не акцентуючи на них жодної уваги. Натомість, їх зміст розкрито в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 р. № 2 "Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру" [30, с. 349], на основі якої розкривають суть даних примусових заходів і автори науково-практичних коментарів.

Наприклад, І. Вишневська трактує застереження як осуд поведінки неповнолітнього від імені суду, або як попередження про неприпустимість порушення закону в подальшому [12, с. 61]. Постанова ж Пленуму

Верховного Суду вказує, що застереження є одним із найм'якших заходів виховного характеру, може здійснюватися шляхом роз'яснення судом неповнолітньому наслідків його дій – шкоди, завданої охоронюваним законом правам особи (осіб), інтересам суспільства або держави, – та оголошення неповнолітньому осуду за дії, а також попередження про більш суворі правові наслідки, які можуть настати в разі продовження ним протиправної поведінки чи вчинення нового злочину [30, с. 351].

На нашу думку, обмежуючи дозвілля, та встановлюючи особливі вимоги до поведінки неповнолітнього, суд має діяти в межах закону, а не в цілому покладатися на правосвідомість конкретного судді. В порівнянні з законодавством інших держав, в Україні такими вимогами та обмеженнями можуть бути: заборона відвідувати розважальні заклади або перебувати в певних місцях – на строк до 6-ти місяців; обмеження у використанні механічного транспортного засобу під час дозвілля – на строк до 1-го року; заборона відлучатись з дому з 19.00 до 6.00 год. та у вихідні без дозволу спеціалізованого державного органу – на строк до 6-ти місяців; на вимогу спеціалізованого державного органу писати звіти про проведений час; заборона виїжджати в іншу місцевість без дозволу спеціалізованого державного органу – на строк до 1-го року; з'являтись на співбесіду до працівника спеціалізованого державного органу; послухати курс лекцій (за відповідною тематикою: наркоманія, алкоголізм, злочинність і т. ін.); пускати працівника спеціалізованого державного органу до свого місця проживання для профілактичних співбесід та перевірки виконання та дотримання пред'явлених неповнолітньому вимог [9, с. 83]. На думку, В.М. Бурдіна, суд одночасно повинен мати право призначити кілька вимог чи встановити кілька обмежень з вказаного переліку.

Ще одним примусовим заходом виховного характеру в п.4 ч.2 ст.105 КК України передбачено покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків. Чинний ЦК України в ст. 32 вказує, що

неповна цивільна дієздатність встановлюється для осіб віком від 14 до 18 років. Відповідно до ст. 1179 ЦК, неповнолітні віком від 14 років відшкодовують шкоду самостійно на загальних підставах. Тому, оскільки за своїм змістом вказаний вид примусового заходу виховного характеру походить від цивільно-правового зобов'язання по відшкодуванню шкоди, очевидно, що і вирішення питання про вік особи, з якого можливе таке відшкодування, потрібно вирішувати з урахуванням положень ЦК України. Виходячи з цього, на нашу думку, доцільно було б внести зміни до КК України, встановивши, що покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодувати шкоду може наступати після досягнення ним 14 років.

На нашу думку, перебування підлітка у школі соціальної реабілітації завдає йому більше шкоди, ніж приносить користі. Дійсно, важко не погодитись з тим, що постійне негативне оточення, ізоляція, обмін кримінальним досвідом не завжди допомагають наставити неповнолітнього правопорушника на істинний шлях.

Серед примусових заходів виховного характеру пропонуємо залишити лише ті, які за своїм змістом є саме виховними заходами і не спричиняють суттєвих обмежень та позбавлень прав і свобод неповнолітніх. Тому, ми погоджуємося з думкою М.В. Бурдіна, який пропонує наступну систему примусових заходів виховного характеру:

1. Покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку, з урахуванням його майнового становища або наявності відповідних трудових навичок, обов'язку усунути заподіяну шкоду або виконати на користь потерпілої сторони певні роботи, з метою компенсації заподіяної шкоди.

2. Обов'язок відвідувати навчальну програму або продовжити навчання тривалістю до 40 годин. При цьому суд встановлює точну тривалість, час початку та закінчення занять, а також установу, де буде відбувати неповнолітній цей примусовий захід виховного характеру;

3. Громадські роботи. Вони призначаються в кількості до 30 годин і відбуваються неповнолітнім у вільний від навчання або основної роботи час.

Щоденна тривалість цих робіт для неповнолітніх не може перевищувати для осіб віком від 14 до 16 років – двох годин, віком від 16 до 18 років – трьох годин;

4. Обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього. Перелік цих вимог та обмежень, а також особливості їх застосування були докладно нами розглянуті вище;

5. Направлення неповнолітнього до центру медико-соціальної реабілітації неповнолітніх на строк до двох років [9, с. 175].

Враховуючи вказані пропозиції, ми пропонуємо викласти статтю 97 КК України в наступній редакції:

1. Неповнолітнього, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання.

2. В такому випадку суд застосовує до неповнолітнього наступні примусові заходи виховного характеру:

- покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку, з урахуванням його майнового становища або наявності відповідних трудових навичок, обов'язку усунути заподіяну шкоду або виконати на користь потерпілої сторони певні роботи, з метою компенсації заподіяної шкоди;

- обов'язок відвідувати навчальну програму або продовжити навчання;

- громадські роботи;

- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

- направлення неповнолітнього до центру медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

Суд застосовує відповідні заходи і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу.

3. У разі ухилення неповнолітнього, що вчинив злочин, від застосування до нього примусових заходів виховного характеру ці заходи скасовуються і він притягується до кримінальної відповідальності.

На нашу думку, це допоможе не лише удосконалити перелік примусових заходів виховного характеру, але й розмежувати їх у випадку застосування при звільненні від кримінальної відповідальності і при звільненні від покарання, адже КК України на сьогодні передбачає можливість застосування однакових примусових заходів виховного характеру судом, і при звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності (ст. 97), і при звільненні його лише від покарання (ст. 105).

Враховуючи вищесказане, можна зробити висновок про те, що звільнення неповнолітнього, що вчинив злочин, від кримінальної відповідальності не є остаточним, тому, можливі два наслідки застосування статті 97 КК – позитивний і негативний.

Позитивний має місце тоді, коли неповнолітній сприймає застосовані до нього виховні заходи, виконує покладені обмеження, вимоги, обов'язки. Негативний наслідок для неповнолітнього передбачений в ч.3 ст.97 КК і полягає в скасуванні раніше призначених примусових заходів виховного характеру і притягненні його до кримінальної відповідальності. Таким чином, можна зробити висновок про те, що звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру є тим засобом, який дозволяє досягати цілей кримінального права без застосування до неповнолітнього репресивних заходів, що дозволяє уникнути його соціального відчуження. В той же час застосування цієї норми до неповнолітніх, враховуючи незавершеність формування особистості цих суб'єктів, вимагає від державних органів виваженого підходу й належного обґрунтування, щоб неповнолітній правильно сприймав цей захід як такий, що продиктований гуманністю державної кримінально-правової політики й турботою про його майбутнє, але не як прощення й безкарність.

Висновки до розділу

1. Проаналізувавши кримінальну відповідальність неповнолітніх, ми дійшли висновку, що підстава та принципи кримінальної відповідальності такі ж, які діють стосовно повнолітніх осіб. Засади кримінальної відповідальності неповнолітніх мають певні особливості, які передбачають більш широкі, ніж щодо дорослих умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, із застосуванням примусових заходів виховного характеру; містять певні обмеження щодо суворості застосовуваних заходів кримінально-правового характеру, насамперед, видів і розмірів покарань; передбачають пом'якшені вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання і стосовно погашення і зняття судимості.

2. Окрім загальних засад призначення покарання неповнолітнім, законодавець передбачає ряд додаткових обставин, які повинен досліджувати суд при призначенні їм покарання. На нашу думку, законодавець акцентує увагу на цих обставинах у зв'язку з соціально-психологічними особливостями особистості неповнолітнього.

3. Враховуючи особливості застосування такого виду покарання як громадські роботи, пропонуємо знизити вік неповнолітнього, до якого може застосовуватися цей вид покарання з 16 до 14 років, та обмежити щоденну тривалість громадських робіт відповідно до віку неповнолітнього і норм КЗпП України.

4. Не завжди до особи, яка вчинила злочин є об'єктивно необхідним застосування відповідних примусових заходів, як реагування держави на вчинене. Для вирішення саме цих питань, на нашу думку, в КК України передбачено інститут звільнення від кримінальної відповідальності та інститут звільнення від покарання і його відбування.

5. Особливим видом звільнення від кримінальної відповідальності, який застосовується тільки до неповнолітніх, є звільнення із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Проте, варто зазначити, що КК України передбачає можливість застосування однакових примусових заходів

виховного характеру судом, і при звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності (ст.97), і при звільненні його від покарання (ст.105). Простежується непослідовність законодавця: з одного боку, ним встановлені різні підстави застосування примусових заходів виховного характеру, з іншого – самі заходи однакові в усіх випадках. Тому, на нашу думку, треба погодитися, що при звільненні від кримінальної відповідальності до неповнолітнього мають застосовуватися якісно інші заходи впливу, ніж в тому випадку, коли він притягується до неї.

2. Ми пропонуємо внести зміни до ст. 97 КК України, доповнивши її положеннями стосовно нових видів примусових заходів виховного характеру, що можуть бути застосовані до неповнолітнього при звільненні від кримінальної відповідальності. Погоджуючись з думкою О.Скок, вважаємо за доцільне запровадження наступних видів примусових заходів виховного характеру, що можуть застосовуватися судом при звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності:

- покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку, з урахуванням його майнового становища або наявності відповідних трудових навичок, обов'язку усунути заподіяну шкоду або виконати на користь потерпілої сторони певні роботи, з метою компенсації заподіяної шкоди;
- обов'язок відвідувати навчальну програму або продовжити навчання;
- громадські роботи;
- направлення неповнолітнього до центру медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

ВИСНОВКИ

Актуальність вирішення проблем, що стосуються неповнолітнього суб'єкта злочину, особливостей кримінальної відповідальності та призначення покарання даним категоріям осіб, особливостей застосування кримінальних покарань до неповнолітніх, повністю підтвердилась в ході нашого дослідження.

Аналіз кримінально-правових актів минулого, що були чинними в Україні, досвід зарубіжних держав доводять, що неповнолітні злочинці завжди визнавались злочинцями особливого роду, які потребують застосування інших, в порівнянні з дорослими, форм кримінальної відповідальності.

В цілому, проаналізувавши нормативні акти, наукові роботи та дані статистики, автор дійшов наступних висновків:

1. Саме вік, як ніяка інша ознака суб'єкта злочину є найбільш динамічним і мінливим. Підхід до визначення початкового віку кримінальної відповідальності по-різному визначався в різні історичні епохи і в різних країнах. Сьогодні найбільш проблематичним як в науці кримінального права, так і в психології, педагогіці, медицині є питання про встановлення нижнього вікового порога кримінальної відповідальності. Науковці висловлюють різні положення з цього приводу: одні пропонують знизити вік притягнення особи до кримінальної відповідальності, – інші виступають за його підвищення. На нашу думку, враховуючи політичні, економічні, соціальні та біологічні чинники, КК України на сьогодні закріпив найбільш оптимальний вік з якого може наставати кримінальна відповідальність, – 16 років, а за окремий перелік злочинів з 14 років.

2. Сьогодні, на нашу думку, рівень таких основних інститутів соціалізації, як сім'я, школа, які впливають на процес формування особи, значно знизився. Пов'язано це, в першу чергу, з політичною, економічною і соціальною нестабільністю в державі. В результаті чого, криміногенна

ситуація в юнацькому і дитячому середовищі на сьогодні залишає бажати кращого. Про що свідчать статистичні дані МВС України.

3. Засади кримінальної відповідальності неповнолітніх мають певні особливості, які передбачають більш широкі, ніж щодо дорослих умови звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема, із застосуванням примусових заходів виховного характеру; містять певні обмеження щодо суворості застосовуваних заходів кримінально-правового характеру, насамперед, видів і розмірів покарань; передбачають пом'якшені вимоги (умови) для звільнення від кримінального покарання і стосовно погашення і зняття судимості.

4. Проаналізувавши діючу систему покарань, передбачену КК України, що може бути застосована до неповнолітніх осіб, ми дійшли висновку, що вона не завжди дозволяє обрати покарання у відповідності із вчиненим діянням. В зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ст. 98 КК України, та, доповнити закріплену законодавцем систему покарань новими видами, як:

- покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку, з урахуванням його майнового становища або наявності відповідних трудових навичок, обов'язку усунути заподіяну шкоду або виконати на користь потерпілої сторони певні роботи, з метою компенсації заподіяної шкоди.

- позбавлення права займатися певною діяльністю.

- направлення неповнолітнього до спеціальної виховної установи закритого типу.

Крім того, ми пропонуємо змінити редакцію статті 100 КК України, зменшивши вік неповнолітнього до якого можуть застосовуватися громадські роботи з 16 років – до 14; та статті 99 КК України, передбачивши мінімальний розмір застосування штрафу до неповнолітніх у розмірі 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

5. На сьогодні чинний КК України передбачає можливість застосування однакових примусових заходів виховного характеру судом, і при звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності (ст. 97), і при звільненні

його лише від покарання (ст. 105). На нашу думку, необхідно розмежувати примусові заходи у випадку звільнення від кримінальної відповідальності і у випадку звільнення від відбування покарання. В зв'язку з цим, ми пропонуємо доповнити статтю 97 КК України, передбачивши в ній якісно нову систему примусових заходів виховного характеру, що можуть застосовуватися судом лише при звільненні неповнолітнього від кримінальної відповідальності. До таких примусових заходів виховного характеру ми відносимо:

- покладення на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку, з урахуванням його майнового становища або наявності відповідних трудових навичок, обов'язку усунути заподіяну шкоду або виконати на користь потерпілої сторони певні роботи, з метою компенсації заподіяної шкоди;

- обов'язок відвідувати навчальну програму або продовжити навчання;

- громадські роботи;

- обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;

- направлення неповнолітнього до центру медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

Окремі з запропонованих нових покарань та примусових заходів виховного характеру для неповнолітніх можуть видатись незвичними. Проте до уваги тут необхідно брати те, що міжнародна спільнота, з якою інтегрується Україна, намагається виробити єдині підходи до неповнолітніх злочинців. На сьогодні, застосування вказаних покарань та примусових заходів виховного характеру є звичайною практикою Європейських країн, що впливає з ряду міжнародно-правових актів, досліджених і проаналізованих нами в роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України 2001 року (із змінами та доповненнями станом на 13.01.2011р.): Офіційний текст. – К.: Юрінком інтер, 2011. – 240 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина [Ю.В. Олександр, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.] / М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.
3. Сімейний кодекс України. – К.: Парлам. вид-во, 2011. – 46 с.
4. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 4.
5. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 38. – Ст. 535.
6. Бабаев М.М. Индивидуализация наказания несовершеннолетним /М.М. Бабаев. – М.: Юрид. л-ра, 1998. – 27 с.
7. Будзинський С. Начала уголовного права / С. Будзинський. – Варшава: Оріон, 2001. – 362 с.
8. Бугера О. Умови злочинності неповнолітніх: роль засобів масової інформації / О. Бугера // Право України. – 2007. – № 12
9. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: [монографія] / В.М Бурдін. – К.: Атіка, 2004. – 240 с.
10. Васькович І. Проблеми правового виховання молоді / І. Васькович // Право України. – 1997. – № 2.
11. Виговський Д.Л. Криминологічна характеристика впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх в Україні / Д.Л. Виговський // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4. – С. 346-354.
12. Вишневська І. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх / І. Вишневська // Вісник Національної академії державної прикордонної служби. Юридичні науки. Випуск 1. – 2017. – С. 56-66.

13. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: [Навч. пос. для студентів юрид. фак. ВНЗ] / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2009. – 440 с.
14. Гончар Т.О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України, автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук / Т.О Гончар. – Одеса, НЮА, 2008. – 20 с.
15. Косенко С. Причини та умови вчинення злочинів дітьми «групи ризику» / С. Косенко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 1.
16. Кушнар'єв С. Причини та умови розвитку злочинності неповнолітніх. Соціально-педагогіка: теорія та практика / С. Кушнар'єв. – Львів: Свічадо, 2008. – 53 с.
17. Лазаренко О. Злочинні групи підлітків / О. Лазаренко / Вісник прокуратури. – 2006. – № 8.
18. Лебединська К.С. Сучасне українське виховання. Людина і природа / К.С. Лебединська. – Львів: Свічадо, 2009. – 118 с.
19. Мороз В. Про юридичну оцінку суспільно-небезпечних вчинків, скоєних підлітками віком від 11 до 14 років / В. Мороз // Право України. – 1999. – № 9. – С. 72-75.
20. Палюх Л.М. Особливості законодавчої регламентації застосування до неповнолітніх примусового заходу виховного характеру у вигляді направлення у спеціальну навчально-виховну установу / Л.М, Палюх // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4 – С. 230-235.
21. Пирожков В.Ф. Кримінальна психологія. Подросток в умовах соціальної ізоляції / В.Ф. Пирожков. – М.: Ось-89, 2002. – 50 с.
22. Присяжнюк В. Чи затишно дітям під крилом закону / В. Присяжнюк // Вісник прокуратури. – 2009. – № 1.
23. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [навч. посібник] / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
24. Радецький В.С. Міжнародне співробітництво по запобіганню злочинності

- серед неповнолітніх // В.С. Радецький / Адвокат. –1998. – №1. – С. 111-112.
25. Родіонов В. Проблемні питання кримінальної відповідальності неповнолітніх / В. Радіонов // Юридична Україна. – 2007. – № 1.
26. Ситковская О.Д. Психология уголовной ответственности / О.Д. Ситковская. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – 285 с.
27. Скок О. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх за вчинення злочинів невеликої тяжкості / О. Скок // Підприємництво, господарство, право . -2016. - № 4 . – С. 92-96.
28. Соловій Я. Щодо визначення меж кримінальної відповідальності / Я.ю Соловій // Право України. – 1995. – № 12. – С. 52.
29. Стеблинська О. Кримінологічна характеристика неповнолітніх, які вчиняють злочини в стані сп'яніння / О. Стеблинська // Вісник прокуратури. – 2008. – № 7.
30. Ортинська Н.В. Кримінальна відповідальність неповнолітніх : оновлення методологічних підходів / Н.В. Ортинська // Форум права. 2015. № 5.С. 166 -170 [Електронний ресурс. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_30.pdf.
31. Тимощук О. Ювенальна юстиція – шанс для неповнолітніх правопорушників / О. Тимощук // Дзеркало тижня. – 2008. – 15 листопада. – № 43.
32. Щукина Г.І. Вікові особливості школяра / Г.І. Щукіна. – Львів: Мальва, 2005. – 138 с.
33. Яцун О. особливості покарання неповнолітніх із законодавством зарубіжних країн / О. Яцун // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 12. – С. 165-169.
34. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах – К.: Видавничий дім "Скіф", – 2008. – 504 с.
- 35 Данні з ГУНП. Інтернет джерело-<https://khm.depo.ua/ukr/khm/nahmelnichchini-nepovnolitni-menshe-skouyuyut-zlochini-21012017111600>

